

landja, eleven kovát, mint köszörűn a kés, fogy és kiált.”), de a társadalmi folyamatok dialektikája érdeklődésének perifériájára szorul. Ennek ellenére úgy érezzük, nagyot lépett előre és jó irányba. Így egyre többet értheti önmagára is a kritika elején megkezdett költemény befejező részét: „A jó vers, mint a szög úgy áll a dolgok lényegében, és rajta függ a komor faliszőnyeg, a csillagos ég.”

RIGÓ BÉLA

Sükösd Mihály: Változatok a regényre

Magyar irodalomelméleti szakirodalmunk nem bővelkedik a regényműfajról szóló tanulmányokban. Amikor Sükösd áttekinti az eddigi magyar szakirodalmat, törekvése legjelentősebb előzményeként olyan művekre kell utálnia, melyek közül az egyik, Lukács György *Theorie des Romans*-a magyarul teljes szövegében máig sem jelent meg, a másik, Szerb Antal *Hétköznapi és csodákja*, a maga idejében rendkívül modern és érdekes, de prekoncepcióra épülő mű. Az utóbbi évtizedek magyar- és világirodalmának legjelentősebb műveit és tendenciáit összefoglaló, koncepciózus regényelmélet, Ungvári Tamás néhány esszéisztikus kísérletétől eltekintve, nem nagyon született, inkább egyes írókról és művekről szóló tanulmányokról beszélhetünk, s a nagyobb igényű, a műfaj egyik változatát a történeti és esztétikai tárgyalás síkján világirodalmi áttekintésben összegezõ A történelmi regény, Lukács György műve is több mint három évtizede keletkezett immár. Ezért mindenképpen nagy örömmel kell üdvözölni minden olyan igényes kísérletet, amely az utóbbi néhány évtized világirodalmának regényterméséből önként kínálkozó elméleti tanulságokat hajlandó elvonni és rendszerezetten összegezni. Sükösd Mihály most megjelent műve kétségtelenül az eddig legigényesebb ilyen típusú összegezési kísérlet.

A bíráló helyzetét eleve megnehezítette Sükösd azzal, hogy művének célját korlátozta, lemondva teljes regényelmélet megteremtéséről. Ily módon kifogva a szelet a vitorlából, szinte erkölcsileg teszi jogosulatlanra mindenfajta hiányjegyzék felsorolását. Ezért kell elsősorban az ő példáját követnem, s ahogy ő, regényírótól szinte szokatlan elfogulatlansággal, analizálja és leírja a legújabb regény sajátosságait, nekem is elsősorban módszerének leírásával kell foglalkoznom.

Ő maga gyakorlati regényelméletnek nevezi művét. Esszéjének vallomáselemeiből világosan kitűnik, hogy sok esetben saját gyakorlatában megszenvedett felismerések is beleépülnek regényanalízisébe és tipológiájába. Hogy azonban az ilyen „megélesekben” ne következzen prekoncepciózus torzítás, egyedül ideálisnak talált regény-típus abszolutizálása, Sükösd az objektivitás fegyelmét kényszeríti magára, elsősorban egy olyan terminológia használatával, amely maga is biztosítja a kedvelt és átélt tárgytól való távolságtartás szükséges fokát. Ebbe a terminológiába mértékletesebb módon belevegyülnek a modern információelmélet szakszavai, s csak néhány szakkifejezésnek — pl. modell, alakzat, érvény (-esség) — használata tűnik csaknem modorosan gyakorinak. Viszont a terminológia szavainak többsége az egyik legnagyobbat fejlődött társadalomtudományi ág, a modern szociológia köréből való, még akkor is, ha a szerző szinte enciklopédikus tájékozottsága lépten-nyomon a modern természettudományok, a filozófiai irányzatok, a személyiséglélektan stb. terminológiájának használatában is megmutatkozik. Ez a szükséges objektivitás és távolságtartás a nemzetközi regényelméleti szakirodalom legjobb műveihez hasonlóan a modern regényfejlődés legfontosabb tendenciáinak a felismerését segíti elő. Alapvető kiinduló tézise a realista nagyregényhez viszonyított modern regény beszűkülése a regényépítkezés úgyszólván valamennyi elemének tekintetében. Ez a felismerés önmagában nem jelent elméleti újságot, de az a módszertani eljárás, amellyel előre-

bocsátott téziséit igazolja, már mindenképpen eredeti s az egész könyv legnagyobb értéke. Az utóbbi évtizedek legfontosabb regénytendenciáit ugyanis az örök regényelemek szemszögéből vizsgálja végig. Igaz, hogy kellő óvatossággal lemond a regény, mint műfaj meghatározásáról, s az is igaz, hogy a modern regényfejlődés kiindulópontjával kapcsolatban is fennmarad némi bizonytalanság — akárcsak a nemzetközi szakirodalomban is — nála is, amikor hol Rabelais-t, hol Cervantest említi, hol pedig Defoe 1706-os elbeszélését. De az elméleti definícióról való lemondás ellenére is meggyőzőnek tűnik azoknak a regényelemeknek a felsorolása, melyek nélkül regény-nem-létezik. Ezek pedig az információ, a tér és idő, a cselekmény, a személyiség és a világkép. S ezeknek a regényelemeknek a szempontjából hajtja végre ezután a modern regény szimptomáinak hallatlanul érdekes analizisét. Ez az analizis teszi lehetővé számára a modern regény szükségszerű — a társadalom és a szellem története által szükségszerűvé tett — fejlődésének megértését, kerületes el vele azt a buktatót, amely elméletírásunkat sokáig kísértette, hogy e fejlődés tendenciáit végül is a múlt századi realista nagyregénytípus totalitásmércéjén mérve dekadensnek minősítse. Teljességre természetesen ez a típusú analizis sem juthatott el, de abban egyetérthetünk Sükösdvel, hogy a század első felének tendenciáiból — hisz ezt már a történelmi távlat is elősegíthette — azokat sikerült tárgyalnia, melyek legközvetlenebb kortársi világirodalmunk irányzatait leginkább befolyásolták. Ami pedig az utóbbiak tárgyalását illeti, az általa használt megközelítési szempontok szerint — úgy érzem — jól válogatott, bár itt választott módszerének és az előzetes értékítéletek ellentmondását ő sem kerülhette el. Ugyanis — ami egyébként egy regényelméleti rendszerezés szempontjából nemcsak érthető, de szükségszerű módszertani önkorlátozás is — ezek a művek nála sohasem teljes művekként, a maguk élő egyediségükben, hanem a nagyszabású analizis éppen soron következő szempontjának illusztrációjaként szolgálnak, s ezért az ember, az egyes elemzések által nem igazolhatóan, kénytelen Sükösdnek „elhinni”, hogy éppen remekműveket vagy félresikerült műveket elemzett. Ez az „elhívést” igénylő elem az egyetlen, amely egyébként a mind terminológiájában, mind objektív rendszerezésre való törekvésében egyaránt nagyon is szaktudományos igényű művet egy kissé pejoratív értelemben „esszéisztikussá” teszi, s valószínű, hogy ezek a nem bizonyított értékítéletek lesznek a legmulandóbbak Sükösd regényelméletéből, bár az is magától értetődik, hogy mindig a kortársi irodalmi jelenségek rangsorolása működött a legnagyobb hibaszázalékkal, gondoljunk csak Szerb Antal, de akár Lukács György regényelméleti tanulmányaira is.

Ha hiányjegyzék felsorolásáról eleve le is kellett mondanom, egy vonatkozásban mégis ki kell fejeznem hiányérzetemet. Az utolsó fejezetnek hagyott szakirodalomismertetés azt igazolja, hogy Sükösd nagyon jól ismeri a modern regény nyelvi és ezzel összefüggő formai-strukturális sajátosságainak nemzetközi szakirodalmát. Hogy ennek problematikáját — terminus technicusainak használatából is kitűnően — csak érintőlegesen tárgyalja, az is figyelmeztet arra, hogy a nagyon is tudatosan-ökonómikusan szerkesztő Sükösd módszertana által zártta tett rendszerébe ez az elem egyszerűen nem fért bele, szétfeszítette volna a tárgyalás homogén menetét. Elemzésének igazi újdonsága egy újszerű tartalmi megközelítés, mely nem a filozófiai ismeretelmélet és esztétika túl általános kategóriáit használja, sőt a bizonyos mértékig beszűrődő terminológia ellenére az információelmélet általánosságait is elkerüli, s a modern regény problémáit a modern élet vetületeként, az egzaktságában sokat fejlődött szociológia felől közelíti meg és fejtí fel. Talán ezért is tűntek időnként esetlegeseknek az egyes regényekről mondott szubjektív jellegű esztétikai értékítéletei, s ezért kell művének a választott keretek között legtöbbször nagyon is meggyőző, sőt sokszor lenyűgöző volta ellenére is, továbbra is várnunk egy „komplett”, a formai kérdéseket is kimerítően tárgyaló regényelméletre. (*Gondolat, 1971.*)